

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

University of Lapland

This is a self-archived version of the original article. It may differ somewhat from the publisher's final version, as the self-archived version is typically the accepted author manuscript.

Vammaissosiaalityön harkitseva toimijuus

Kivistö, Mari; Hokkanen, Liisa

Published in:

Janus : sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti

DOI:

[10.30668/janus.126100](https://doi.org/10.30668/janus.126100)

Julkaistu: 05.12.2023

Document Version

Julkaistu PDF-muodossa, tunnetaan myös nimellä tietueversio

Citation for pulished version (APA):

Kivistö, M., & Hokkanen, L. (2023). Vammaissosiaalityön harkitseva toimijuus: metasynteesi harkinnan rakentumisesta. *Janus : sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 31(4), 337-355. <https://doi.org/10.30668/janus.126100>

Document License
CC BY-NC-ND

VAMMAISSOSIAALITYÖN HARKITSEVA TOIMIJUUS – METASYNTEESI HARKINNAN RAKENTUMISESTA

Mari Kivistö: YTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto

Liisa Hokkanen: YTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto

mari.kivisto@ulapland.fi; liisa.hokkanen@ulapland.fi

Janus vol. 31 (4) 2023, 337–355

Tiivistelmä

Vammaispalvelulain uudistus ja palveluvastuun siirtyminen kunnilta hyvinvointialueille tulevat vaikuttamaan vammaissosiaalityöhön. Tutkimuksessa tarkastellaan harkinnan rakentumista muuttuvassa vammaissosiaalityössä. Harkinta ymmärretään suhteisena toimijuuden muotona, ja tarkastelun kohteena ovat vammaissosiaalityön harkintatilat ja harkintateot sekä näiden väliset suhteet. Tutkimus toteutettiin kaksivaiheisena laadullisena tulkitsevana metasynteisinä, jonka aineistona ovat päätyneen vammaissosiaalityön tutkimus- ja kehittämishankkeen julkaisut (n=12). Ensin analyysissa eritellään vammaissosiaalityön harkintatiloihin ja harkintatekoihin liittyviä vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia tunnistuen näiden keskinäinen vuorovaikutus. Tämän jälkeen synteesissä tehdään tulkinta *vammaissosiaalityön harkitsevasta toimijuudesta*, joka rakentuu sosiaalityötä ulkoa- ja sisältäpäin ohjaavien harkintatilojen ja näihin kytkettyjen harkintatekojen välisissä suhteissa sekä suhteessa sosiaalityön toimijuuteen. Sosiaalityön harkitseva toimijuus tiedostaa harkinnan suhteisuuden ja on jaettu niin sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kuin sosiaalityön, asiakkaiden ja rakenteiden välisissä suhteissa.

JOHDANTO

Voitaneen väittää, että kaikki sosiaalityöllinen toiminta hyödyntää harkintaa, vaikka harkinnan merkitys vaihtelee sovellusaloittain ja konteksteittain (Evans 2010). Tarkastelemme tutkimuksessamme harkintaa vammaissosiaalityössä ajankohtana, jolloin sen lainsäädännöllinen ja hallinnollinen konteksti ovat muutoksessa. Harkinnalle tulee luomaan odotuksia ja mahdollisuuksia vuosikautia valmisteltu uusi vammaispalvelulaki, jonka tavoitteena on turvata vammaisten ihmisten yksilöllisiin tarpeisiin vastaavat palveluratkaisut (HE 191/2022 vp). Samaan aikaan kunnallisen vammaissosiaalityön siirtyminen hyvinvointialueiden vas-

tuulle muuttaa väistämättä myös vammaissosiaalityön harkintakäytäntöjä.

Harkintaa edellyttävät tilanteet ovat vammaissosiaalityössä moninaisia. Vammaisten ihmisten tilanteet eriytyvät muun muassa iän, perhe- ja asumisolosuhteiden, tuen tarpeiden, työelämäosallisuuden, henkilökohtaisten kiinnostusten ja tulevaisuuden toiveiden suhteen. Laveasti määriteltynä vammaissosiaalityötä tehdäänkin kaikilla sosiaalityön sektoreilla, kuten aikuissosiaalityössä, lastensuojelussa ja ikäihmisten sosiaalityössä, mutta useimmiten vammaissosiaalityöllä viitataan vammaispalveluissa tehtävään sosiaalityöhön. Vammaispalvelujen sosiaalityön käytäntöjen on tunnistettu keskittyvän palveluohjaukseen sekä vammaispalve-

Janus

lujen, kuten liikkumisen tuen, asumis- palvelujen ja henkilökohtaisen avun, järjestämiseen. (Ks. Autio & Niemelä 2017.) Vammaispalvelulainsäädäntö sisällyttää lain toimeenpanoon sekä palveluiden kriteereihin ja järjestämiseen merkittävän määrän harkintaa. Harkintaa ohjaavat myös organisaatioihin muotoutuvat palveluihin pääsemisen, palveluprosessien ja palvelujen toteuttamisen käytännöt. Lisäksi harkintaa toteuttaessaan vammaissosiaalityö osallistuu vammaisuuden yhteiskunnalliseen määrittelyyn (Tarvainen 2017, 39).

Harkintaa on käsitteellistetty eri näkökulmista, yleisemmin harkintavaltana. Anders Molander (2016) erottaa harkintavallassa rakenteellisen ja tiedollisen ulottuvuuden. Rakenteellisen harkintavallan tehtävänä on säädellä ja rajata harkinnan käyttöä. Tiedollisen harkintavallan tarkoituksena on parantaa harkinnan laatua, kuten ratkaisujen taustalla olevia perusteluja ja argumentaatiota. (Molander ym. 2012; Molander 2016.)

Omassa tarkastelussamme hyödynnämme harkintatilan, harkintateon sekä toimijuuden käsitteitä. Molanderin (2016) tulkinnassa harkintatilat edustavat harkinnan rakenteellista ulottuvuutta. Sosiaalityössä harkintatila voidaan määritellä harkinnalle muotoutuvaksi mahdollisuuksien alueeksi tai avaruudeksi, jonka rajaamana ja ohjaamana valitaan ja toteutetaan harkintatekoja (Murphy 2019, 170–171). Harkintatilojen hyödyntäminen konkretisoituu harkintateoissa.

Tutkimuksessamme niin harkintatilat, harkintateot ja toimijuus kuin raken-

teellinen ja tiedollinen harkintavaltat kietoutuvat yhteen. Huomioimme erityisesti harkinnan muotoutumisen suhteissa sekä mahdollisuuden, että harkintateot muuttavat rakenteistuneita harkintatiloja (ks. Giddens 1984). Harkinnan ymmärtäminen toimijuuden muotona edesauttaa harkinnan monimuotoisuuden havaitsemista. Tulkintamme mukaan harkinta on toimijuutta, jonka harjoittamiseen ja muotoilemiseen osallistuvat niin yksilö- kuin kollektiivitoimijat tilanteissaan (Burkitt 2016). Ihmiset hyödyntävät ja toimeenpanevat sekä yksin että yhteisön jäseninä harkintaa, joka kiinnittyy toimijoiden ja rakenteiden ohella rakenteistumiseen (Giddens 1984). Rakenteistuminen voidaan tässä yhteydessä käsitteellistää harkintatilojen muotoutumiseksi (mt.; Murphy 2019; 2021).

Kuten harkinta, myös toimijuus muotoutuu muuttuvissa rakenteissa ja ajassa, monitahoisissa suhteissa ja suhdverkostoissa (Burkitt 2016; Juhila ym. 2020). Harkinta voi toimijuudessa toteutua intentionaalisiin painotuksiin, jolloin keskiössä on sosiaalityöntekijän tahto tavoitella jotain (ks. Bandura 2001). Sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaa tällöin tilanteen ja toimijuuden reflektointi, tilanteen arviointi sekä toimijuuden suuntaaminen ympäristön tai saadun palautteen ja professionaalisten arvojen ohjaamana (mt.) Toisaalta sosiaalityöntekijän harkintaa suuntaavat henkilökohtaisen osaamisen, taitojen ja tahdon ohella toiminnan olosuhteet ja ulkoiset pakot (Sulkunen & Törrönen 1997). Tällöin harkintateot muuntuvat tilannekohtaisesti kyvyiksi tai kyvyttömyyksiksi hyödyntää mahdollisuuksia ja taitoja (esim. Virrankari & Isola 2021).

Tarkastelussamme korostuu yksilötoimijuuden tai toimijuuden ja rakenteiden dikotomisen tarkastelun sijaan toimijuuden ymmärtäminen suhteissa toteutuvana (Burkitt 2016). Myös harkinta tapahtuu ihmisten, yhteisöjen ja rakenteistuneiden käytäntöjen suhteissa. Harkintaan liittyy näin ollen sekä mahdollisuus sopeutua ja ylläpitää että muuttaa rakenteilta vaikuttavia käytäntöjä. (Ks. Giddens 1984.)

Tutkimuksemme kontribuoi tunnistettuun tutkimuskatveeseen ja saa intressinsä yhteiskunnallisesta tilanteesta. Harkintaan keskittynyttä sosiaalityön tutkimusta on melko vähän. Sitä on esimerkiksi aikuissosiaalityöstä (Evans 2013), sosiaalihuollosta ja hoivasta (Ellis 2014) sekä lastensuojelusta (Murphy 2021), mutta niukalti vammaissosiaalityöstä (kuitenkin esim. Weckström 2011; Pozzoli 2022). Keskitymme tuoreen suomalaisen vammaissosiaalityön tutkimuksen tuottamaan tietoon, luoden siitä kokoavan ja tuloksia uudelleen käsitteellistävän metasynteesin. Taivoitteenamme on tuottaa tilannekuva vammaissosiaalityön harkinnalle merkityksellisistä tekijöistä ajankohtana, jolloin hyvinvointialueisiin siirtyminen ja vammaispalvelulain uudistus tulevat muuttamaan ja tarjoamaan mahdollisuuden muuttaa vammaissosiaalityön harkintaa. Tutkimuksemme fokusoituu kysymykseen siitä, miten harkinta rakentuu vammaissosiaalityössä. Täsmennetyksi kiinnostuksemme kohdentuu vammaissosiaalityön suhteisen toimijuuden rakentumiseen harkintatiloina ja harkintatekoina.

JÄNNITTEISET HARKINTATILAT JA SOSIAALITYÖLLINEN TOIMIJUUS

Sosiaalityön harkintatilat ja toimijuus rakentuvat suhteessa yhteiskunta- ja sosiaalipoliittiseen, lainsäädännölliseen, taloudelliseen, organisatoriseen, professionaaliseen sekä asiakkaan asemaa ja osallisuutta korostavaan kontekstiin (esim. Juhila 2009; Evans 2010; O’ Sullivan 2011; Hardy 2016). Harkinnan muovautumista yhteiskunnallisten, poliittisten ja palvelujärjestelmän kehityskulkujen vanavedessä kuvastaa sosiaalityön alkuaikojen harkinta, jossa eriteltiin avuntarvitsijoita apua ansaitseviin ja ei-ansaitseviin (Hardy 2016, 11–14). Nytemmin sosiaalityön ammatillisen, autonomisen ja eettisen harkintatilan rajoittamiseen on liitetty erityisesti uusi julkisjohtaminen, uusliberalistinen talouspolitiikka, managerialismi, standardisointi sekä digitalisaatio (Juhila 2009; Metteri 2012; Ellis 2014; Ponnert & Svensson 2015; Hardy 2016; Evans & Hardy 2017; Eubanks 2018).

Sosiaalityön tehtävänä on muutostyö yksilöiden, yhteisöjen ja rakenteiden parissa, ja sen lähtökohtana ovat ihmisoikeuksien ja ihmisyiden moninaisuuden kunnioittaminen sekä oikeudenmukaisuuden edistäminen (IFSW & IASSW 2014). Harkinta läpäisee sosiaalityötä sen perustavanlaatuisen taupauskohtaisuuden (Richmond 1917) ja suhdeperustaisuuden kautta (Juhila ym. 2020). Vammaissosiaalityössä harkintatila luo myös vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, joka korostaa heidän asemaansa, oikeuksia ja osallisuuttaan yhteiskunnassa, palvelujärjestelmässä sekä päätöksenteossa (SopS 27/2016).

Asiakaskohtaisessa sosiaalityössä laadukkaan harkinnan nähdään pohjaavan monipuoliseen ja relevanttiin, sekä formaaliin että kokemukselliseen tietoon, jonka analyysiin ja kriittiseen reflektointiin perustetaan tilannearvio, toimintasuuntien ja -suunnitelmien vertailu, toimintatapojen seurausten ennakointi sekä päätöksenteko (Juhi-la 2009, 309; Taylor 2012; Ellis 2014; Rutter & Brown 2020). Harkinta tapahtuu paitsi formaalien lakisäädösten pohjalta, myös yksilökohtaisesti, asiakaslähtöisesti ja tilanteisesti (Metteri 2012, 39; ks. myös Evans 2010). Tavoitteena voidaan pitää jaettua toimijuutta, jossa tarpeiden arviointi ja päätöksenteko perustuvat ammattilaisen ja asiakkaan väliseen yhteistyöhön (Hokkanen 2012).

Sosiaalityöntekijän harkinnan toteutuminen ja harkintateot edellyttävät lainsäädännön ja johdon myöntämää tilaa ja valtaa harkita (esim. Evans 2010). Kuitenkin työntekijöiden harkintavaltaa on rajoitettu, ja luottamus sosiaalityön ammatilliseen harkintaan ja päätöksenteon laatuun on horjunut (Hardy 2016; Evans & Hardy 2017). Kun ammattilaisia kontrolloiva toimintakulttuuri on näin paikoin ylikorostunut (Rutter & Brown 2020), ovat sosiaalityöntekijät päätyneet perustelemaan harkintaansa pohjaavia ratkaisuja ensisijaisesti formaaleilla tekijöillä, kuten lainsäädännön sanamuodoilla, standardisoiduilla teksteillä tai ohjeistuksilla (Ellis 2014, 2280; Metteri 2012). Tällaisen ”systeemiin” sidotun harkinnan on tulkittu voivan estää asiakkaan edun mukaista harkinnan käyttöä (Murphy 2021). Toisaalta asiakkaan osallisuuden harkintaan on havaittu heikkenevän myös sosiaalityöntekijän erkaantuessa sosiaalityön professionaaliseen tieto- ja arvopoh-

jasta (Ellis 2011; Ellis 2014, 2284; Symonds ym. 2018).

Sosiaalityön harkinnan jännitteisyys näkyy sen käsitteellistyksissä. Helena Blomberg kollegoineen (2014) on tunnistanut sosiaalityöntekijöiden harkinnassa ohjeista, sanktioista ja markkinoista kiinnostunutta regulatiivista harkintaa sekä sosiaalityön asiakaslähtöisyyttä ja autonomiaa korostavaa liberatiivista harkintaa. Sirviö kumppaneineen (2015) päätyy sosiaalityön harkinnan tarkastelussa kolmijakoon: regulatiivista läheisesti muistuttavaan objektiivivaan ja vastuuttavaan harkintaan, käytännöstä kumpuavaa tilannetietoa korostavaan tietoa konstruoivaan ja arvottavaan harkintaan sekä asiakaskeskeisyyttä ja -suhdetta korostavaan subjektiivivaan ja huolta pitävään harkintaan.

Vaikka sosiaalityön harkinnassa on tunnistettu jännitteitä ja sekä managerialismin että professionaalisuuden elementtejä (Taylor & Kelly 2006), kyse ei ole toisensa poissulkevista vaihtoehdoista, vaan sen tunnistamisesta, missä tilanteissa, miten ja missä määrin kutakin harkinnan ulottuvuutta on syytä hyödyntää (Hardy 2016, 25). Toisaalta harkinta ei ole, edes ammatillisissa yhteyksissä, täysin tietoista toimintaa (Taylor 2012, 547). Taylorin ja Kellyn (2006) mukaan sosiaalityön koulutuksessa omaksutut arvot ohjaavat harkintaa erityisesti tilanteissa, joissa säännöt ja toimenkuvat eivät sovellu harkinnan lähteiksi tai tilanne on monimutkainen tai ennustamaton. Näin on ollut esimerkiksi COVID-19 pandemian aikana sosiaalityöntekijöiden muuttaessa toimintatapojaan sosiaalityön professi-

on ydintehtävän ohjaamana (Harrikari ym. 2021).

Vammaissosiaalityössä harkinnan merkittävyyttä korostaa vammaisten henkilöiden tilanteiden moninaisuus. Osa vammaisista henkilöistä tarvitsee vain vähän tai vakiomuotoista palvelua tai johtaa palvelujensa toteutusta itsenäisesti, kun toisten palvelujen saanti edellyttää vahvaa tukea tai heidän tilanteensa vaatii moninaisia keskenään yhteensovitettuja tai uniikisti räätälöityjä palveluja (ks. esim. Miettinen 2020). Sosiaalityöntekijän koulutuksen saaneiden onkin havaittu käyttävän vammaistyössä muita työntekijöitä runsaammin ammatillista, kokonaisvaltaista ja kontekstin huomioivaa harkintaa (Symonds ym. 2018). Asiakkaiden näkökulmasta harkinnan on tunnustettu olevan sidoksissa työntekijöiden vuorovaikutukseen heidän kanssaan (Kallajoki 2019) työntekijöiden toimiessa sekä tukena että portinvartijoina pirstaleisessa palvelujärjestelmässä (Weckström 2011). Asiakkaat ovat kokeneet työntekijöiden harkintavallan melko vähäiseksi ja keskittyvän ”pieninä pidettyihin asioihin” (mt).

TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimusmenetelmä

Sovellamme tutkimuksessamme tulkitsevaa laadullista metasynteesiä tavoitteena tiedon ja käsitteistön tiivistäminen ja kokonaiskuvan luominen vammaissosiaalityön harkinnan rakentumisesta, uudelleentulkintaa hyödyntäen (ks. Aguirre & Bolton 2013). Tulkitseva metasynteesi hermeneuttisena (mt.; Major & Savin-Baden 2011) ja tutki-

muskohteen kokonaisvaltaista ymmärtämistä tavoittelevana lähestymistapana näyttäytyy luontevana tutkimusmenetelmänä kokonaisvaltaisuutta ja relationaalisuutta korostavassa sosiaalityössä (Aguirre & Bolton 2013), vaikka sitä on hyödynnetty suhteellisen niukasti sosiaalityön tutkimuksessa (kuitenkin Suomessa esim. Hokkanen 2014; Mikkonen ym. 2020). Tulkitsevan metasynteesin tavoite on tuottaa paikoin pirstaleisesta tutkimustiedosta laajemmin ja eheämmin ilmiötä haltuunottavaa, joskin aina uudelleentulkinnalle altista, tietoa, jolla tavoitellaan myös tutkimustiedon laajempaa hyödynnettävyyttä (Walsh & Downe 2005).

Aineisto

Pyrkisämme holistiseen tulkintaan irrottaudumme konventionaaliseen systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen sitoutuneesta metasynteesistä (ks. Herber & Barroso 2020, 419). Yleistettävyyden tavoittelun ja tiukkojen kriteerien sijaan metasynteesissä voidaan käyttää harkittua poimintaa, aineisto voi sisältää monentyyppistä tutkimuskirjallisuutta (Walsh & Downe 2005; Major & Savin-Baden 2011, 655; Aguirre & Bolton 2013), olla määrällisesti pieni (Aguirre & Bolton 2013) sekä sisältää tutkijoiden omia julkaisuja (Mikkonen ym. 2020).

Käytämme aineistona vuosina 2016–2019 toimineen Osallisuuden varmistaminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen vammaissosiaalityön asiakasprosessissa -hankkeen (VamO) valikoituja tutkimusjulkaisuja (n=12) (ks. taulukko 1). Perustelemme aineistovalintaamme sillä, että kyseisessä vammaissosiaalityön tutkimus- ja kehittämishankkeessa on

tehty merkittävä osa viimeaikaisesta suomalaisesta vammaissosiaalityön käytäntöjen tutkimuksesta. Tunneimme aineiston syvällisesti, sillä aineistoon lukeutuu omia julkaisujamme, ja tunnistimme tutkimusten koskettavan harkinnan kysymyksiä.

Aineistomme ei pyri edustavuuteen, vaikka hankkeen tutkimus perustuu monipuolisiin, pääosin laadullisiin aineistoihin tuoden esiin sekä ammattilaisten että asiakkaiden näkökulmaa. Aineistoon sisältyy myös erityistilanteita, joissa harkinnan merkitys oletettavasti korostuu, kuten vammaisten lasten ja heidän perheidensä tilanteet, neuroerityisyys, kulttuurisuuden merkitys ja syrjinnän kokemukset sekä digitalisaation erityiskysymykset. Aineiston julkaisut ovat kolmea (julkaisut 2, 6, 11) lukuun ottamatta vertaisarvioituja.

Olemme sitoutuneet noudattamaan tutkimuksessamme tutkimuseettisiä periaatteita, kuten huolellisuutta ja läpinäkyvyyttä (TENK 2019). Tiedostamme, että omien tutkimusten analysoiminen tuottaa erityistä tarvetta kriittiseen reflektointiin.

Analyysi

Esikoodausvaiheessa käsitys harkintamatiikan läsnäolosta aineistossa vahvistui poimieissamme erilliseen tiedostoon tutkimusten ne tulokset, joiden tulkitsimme liittyvän harkintaan vammaissosiaalityössä. Pelkistimme aineistoa soveltaen induktiiviseen päättelyyn perustuvan aineistolähtöisen sisällönanalyysin alkuvaiheita (Graneheim ym. 2017; Tuomi & Sarajärvi 2018). Tunnistettuamme aineistossa saturaatiota otimme myöhemmissä vaiheissa poi-

mintaan mukaan vain uutta informaatiota tuottavat tulokset. Induktiivisessa analyysivaiheessa päävastuu oli ensimmäisellä kirjoittajalla. Toinen kirjoittaja sisällytti analyysiin aiempaa aineistoa täydentäviä tuloksia. Esikoodauksen jälkeinen analyysiprosessimme voidaan pelkistää kahteen vaiheeseen:

Ensimmäisessä, erittelevässä vaiheessa, hyödynsimme SWOT-kehikkoa (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats), jota perinteisesti on käytetty strategisena välineenä liike-elämän, organisaatioiden ja työelämän kehittämisessä, mutta jolla on tunnistettu laajempaakin sovellettavuutta (ks. Helms & Nixon 2010). Timo Harrikarin ja kollegoiden (2021, 1648; ks. Westhues ym. 2001) mukaan SWOT on käyttökelpoinen kehys myös monikerroksisesti rakentuvan ja kompleksisen sosiaalityön situationaalisessa tarkastelussa. Tavoitteenamme oli SWOT -kehikon avulla tuottaa kehittämistyön kontekstista kumpuavasta aineistostamme tulevaisuusorientoitunut tilannekuva vammaissosiaalityön harkinnasta. Lähtökohtanamme oli aiemman tutkimuskirjallisuuden ja hanketoiminnan tuottama ymmärrys harkinnan kompleksisuudesta sekä ajatus siitä, miten harkinnan karikot, kapeikot ja uhkakuvat, mutta myös vahvuudet ja potentiaalin tunnistamalla vammaissosiaalityöhön sisältyvää harkintaa voidaan kehittää vastaamaan muuttuvaan tilanteeseen (ks. Helms & Nixon 2010; Harrikari ym. 2021).

Ryhmittelimme tutkimuksista pelkistettyjä tuloksia siitä näkökulmasta, millaisia vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia harkintaan sisältyy vammaissosiaalityössä. Jo tässä vaiheessa

Taulukko 1. Metasynthesin aineisto (n=12)

	Julkaisu	Aineisto(t)
1	Romakkaniemi, Marjo & Martin, Marjatta & Lappalainen, Tiina (2019) Vammaissosiaalityön asiantuntijuus harkintavallan perusteena. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 171–198.	Vammaispalvelujen verkkokonsultaatiotapaukset, ammatillaiset (n=87), 2009–2016
2	Heini, Annina & Hokkanen, Liisa & Kontu, Katriina & Kunttu, Katriina & Lindroos, Nelli & Ronimus, Heli (2019) Osallisuus vammaissosiaalityössä on yhteistyötä – asiakkaiden kokemuksia. Rovaniemi: Lapin yliopisto.	Avoin verkkokysely vammaissosiaalityön asiakkaille (n=449), strukturoidut kysymykset ja avovastaukset, 2017
3	Hokkanen, Liisa (2022) Oikeus tulla kuulluksi ja kuulua yhteisöön. Vammaisten saamelaisten osallisuuskokemuksia. (Teoksen runot: Uhca Ovllä Elsa / Elsa Laiti-Hedemäki) Turku: Siirtolaisuusinstituutti.	Vammaisten henkilöiden narratiiviset yksilöhaastattelut (n=12, 1-2 haastattelua/henkilö), 2017–2018, haastatteluja täydentävä kommunikointi 2017–2019, osallistuva havainnointi 2017–2021 ja tutkimuspäiväkirja, 2017–2018
4	Kivistö, Mari (2019) Sosiaalityön eettinen toimijuus digitalisaatiossa – esimerkkinä vammaissosiaalityö. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen, Asta Niskala & Nina Peronius (toim.) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 199–223.	Vammaissosiaalityöntekijöiden ja kehittäjien (n=6) ryhmäkeskustelut (n=3), 2017
5	Kivistö, Mari & Hokkanen, Liisa (2021) Asiakaskansalaisuus vammaissosiaalityössä. Teoksessa Antti Teittinen, Mari Kivistö, Merja Tarvainen & Sanna Hautala (toim.) Vammaiset ihmiset kansalaisina. Tampere: Vastapaino, 169–202.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden yksilöhaastattelut (n=11) ja asiakasdokumentit (n=27), 2017
6	Kivistö, Mari & Heini, Anniina & Kunttu, Katriina & Kontu, Katriina & Lappalainen, Tiina & Lindroos, Nelli & Ronimus, Heli & Sjöblom, Stina (2019) Asiakasosallisuuden toteutuminen ja digitalisaation mahdollisuudet vammaissosiaalityön asiakasprosessissa. Kuntoutus 42 (1), 18–24.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden yksilöhaastattelut (n=11), 2017
7	Kivistö, Mari & Hautala, Sanna (2020) Structuration processes of client-oriented and system-oriented social work practice: The view point of client documentation. Nordic Social Work Research, 421–434.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden (n=7) asiakasdokumentit, 2017
8	Kivistö, Mari & Hautala, Sanna (2020) Dokumentoitu asiakaslähtöisyys? Vammaissosiaalityön asiakasprosessit asiakasdokumenttien kuvaamana. Janus 28 (3), 254–272.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden (n=7) asiakasdokumentit, 2017
9	Kivistö, Mari & Hokkanen, Liisa (2020) Valtavirtateknologioita itsenäisesti käyttävien vammaisten henkilöiden eriytyvät toimijudet sähköisten vammaispalveluiden käyttäjinä. Finnish Journal of eHealth and eWelfare 12 (1), 44–56.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden yksilöhaastattelut (n=14), 2017–2018
10	Olsén-Ljetoff, Laura & Hokkanen, Liisa (2020) The Interconnection between Digitalisation and Human Security in the Lives of Sámi with Disabilities. Teoksessa Mirva Salminen, Gerald Zojer & Kamrul Hossain (toim.) Digitalisation and Human Security. A Multi-Disciplinary Approach to Cybersecurity in the European High North. Palgrave Macmillan, 295–322.	Digitalisaatioon kohdenneet vammaisten haastattelut (n=4), 2018 ja varhaisemmat narratiiviset haastattelut soveltuvien osin (n=10), 2017 ja asiantuntijakonsultaatio (n=1), 2018
11	Kivistö, Mari & Kuusikko, Kaisa & Sivonen, Sini (2021) Nuorten Asperger-aikuisten osallisuutta on vahvistettava. Janus 29 (2), 187–195.	Vammaissosiaalityön asiakkaiden yksilöhaastattelut (n=3), 2018
12	Martin, Marjatta & Romakkaniemi, Marjo (2021) Jaettu toimijuus vammaispalvelujen sosiaalityössä. Teoksessa Antti Teittinen, Mari Kivistö, Merja Tarvainen & Sanna Hautala (toim.) Vammaiset ihmiset kansalaisina. Tampere: Vastapaino, 203–234.	Avoin verkkokysely vammaissosiaalityön asiakkaille, avovastaukset (enimmillään n=424), 2017

tunnistimme näiden vuorovaikutteisen, dynaamisen ja tilannekohtaisen suhteen toisiinsa. Tämän jälkeen analyysimme suuntautui abduktiivisesti (Graneheim ym. 2017). Tarkastelimme vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia kahdesta näkökulmasta, jotka näyttäytyivät aineistomme sekä aiemman tutkimuskirjallisuuden (esim. Murphy 2019) perusteella merkityksellisinä: rakenteistuneiden harkintatilojen ja sosiaalityön asiakastyössä toimeenpantavien harkintatekojen näkökulmasta.

Erittelevän analyysin jälkeen siirryimme synteisiin, jossa tavoitteenamme oli tunnistaa keskinäiset yhteydet asioille, jotka näyttäytyvät merkityksellisinä harkinnan rakentumiselle vammaissosiaalityössä. Viimeisessä luvussa esitetävissä synteissä pyrimme saattamaan aiemman erittelevän analyysivaiheen pirstomia tuloksia kompaktimpaan muotoon ja keskinäiseen vuoropuheluun, jolla olisi annettavaa harkinnan muotoutumiselle ja sen ohjaamiselle vammaissosiaalityön muuttuvassa kontekstissa.

**TILANNEKUVA: VAMMAISSOSIAALITYÖN
HARKINNAN VAHVUUDET, HEIKKOUEDET,
MAHDOLLISUUDET JA UHKAT**

Seuraavaksi käymme lävitse erittelevässä analyysivaiheessa aineistosta havaitsemamme keskeiset vammaissosiaalityön harkinnan osatekijät (ks. taulukko 2). Käsittelymme etenee aineistossa havaitsemiemme vahvuuksien ja heikkouksien kautta tunnistamiimme ja tulkitsemiimme mahdollisuuksiin ja uhkiin.

Vahvuutena harkinnan kiinnekohdat ja harkinnan tarpeen tunnistaminen

Tunnistimme vammaissosiaalityön harkinnan vahvuuksina ja rakenteistunutta harkintatilaa lähtökohtaisesti mahdollistavina sosiaali- ja vammaispolitiikan, siihen perustuvan lainsäädännön sekä tieto- ja arvopohjalleen rakentuvan professionaalisen sosiaalityön.

Lainsäädäntö tarjoaa mahdollisuuden tukea vammaisen henkilön arkea, osallistumista, osallisuutta ja yhdenvertaisuutta laajalla palveluvalikoimalla (esim. 1¹). Asiakaskyselyn perusteella vammaissosiaalityön asiakkaat ovatkin yleensä saaneet hakemansa palvelun (2). Etenkin subjektiiviset oikeudet tiettyihin palveluihin turvaavat asiakaslähtöistä harkintaa yleisen sosiaalihuollon asemaa ja oikeuksia turvaavan lain ohella (1). Ihmisoikeussopimusten ja lainsäädännön ohjaus kohti yhdenvertaisia palvelurakenteita on lähtökohtaisesti vammaissosiaalityössä vahva myös intersektionaalisissa tilanteissa, kuten kulttuuristen ja kieleen liittyvien kysymysten (3) sekä vammaisten lasten oikeuksien ja osallisuuden kohdalla (2).

Sosiaalityön sisältä käsin rakenteistunutta harkintatilaa luovat sosiaalityön tietoperusta ja professionaaliset periaatteet: eettisyys, kokonaisvaltaisuus ja tilannekohtaisuus (1). Työntekijät tunnistavat vammaissosiaalityön vahvan eettisen ja teoreettisen arvopohjan, johon liittyy myös kriittisen reflektion hyödyntämistä (4). Vammaissosiaalityössä asiakkuudet ovat usein pitkäaikaisia, minkä nähdään mahdollistavan luottamuksen rakentamista (5) ja siten harkinnan perustamista tilanteiden,

Taulukko 2. Vammaissosiaalityön harkintatiloihin ja harkintatekoihin liitetyt vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhkat

<p><i>Vahvuudet</i></p> <p>HARKINTATILAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • oikeuksia korostava sosiaali- ja vammaispolitiikka • vahva lainsäädäntö • sosiaalityön professionaaliset periaatteet <p>HARKINTATEOT</p> <ul style="list-style-type: none"> • pyrkimys auttamiseen ja eettisyyteen • pyrkimys tilannekohtaisuuteen • pyrkimys asiakasosallisuuteen 	<p><i>Heikkoudet</i></p> <p>HARKINTATILAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • uusliberalistinen talouspolitiikka ja managerialistinen hallinta • toimintakäytäntöjen sattumanvaraisuus • työntekijöiden vaihtuvuus • sosiaalityön eetoksen ”hukkuminen” <p>HARKINTATEOT</p> <ul style="list-style-type: none"> • puutteellinen paneutuminen ja osaamishaasteet • harkinnan sivuuttaminen • vajeet asiakasosallisuudessa
<p><i>Harkinnalle on kiinnekohtia ja harkinnan tarve tunnistetaan</i></p>	<p><i>Harkinnalle on esteitä ja harkinnan potentiaali hyödynnetään niukasti</i></p>
<p><i>Mahdollisuudet</i></p> <p>HARKINTATILAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • vammaispolitiikkaan sitoutuminen • muutostrendien hyödyntäminen • sosiaalityön aseman vahvistuminen • rakenteellisen työn korostuminen <p>HARKINTATEOT</p> <ul style="list-style-type: none"> • asiakaslähtöisyyteen panostaminen • vaikuttaminen • jaettuun harkintaan sitoutuminen 	<p><i>Uhkat</i></p> <p>HARKINTATILAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • taloudellisuuden ja tehokkuuden vaateen voimistuminen • muutosprosessit luovat uusia ongelmia • sosiaalityön merkityksen ja vaikuttavuuden heikkeneminen • luottamuksen heikkeneminen professioon <p>HARKINTATEOT</p> <ul style="list-style-type: none"> • asiakkaiden tarpeisiin vastaamisen heikkeneminen • asiakasosallisuuden kapeutuminen
<p><i>Toiminta perustetaan kattavaan ammatilliseen ja jaettuun harkintaan</i></p>	<p><i>Harkinnan asema ja laatu kyseenalaistuu ja luottamus harkintakäytäntöihin rapautuu</i></p>

olosuhteiden ja toimintatapojen molemmipuoliseen tuntemiseen.

Tunnistimme vahvuuksia myös vammaissosiaalityön harkintateoissa asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä. Asiakkaat kokivat työntekijöiden pääsääntöisesti haluavan paneutua heidän tilanteeseensa (2) ja harkinnan tilannekohtaisuuden ilmenevän asiakastyössä muun muassa joustavina asiointi- ja toimintatapoina sekä tarvittaessa nopeana päätöksentekona (6). Sosiaalityöntekijät ovat toimineet luovasti ja jopa vastoin organisaation ensisijaista toimintakäytäntöä, kun asiakkaan tilanne ja tarve sitä edellytti (4, 7). Lisäksi tilannekohtaista harkintaa ja eettisyyttä ilmensi asiakkaille annettu henkilökohtainen ohjaus ja neuvonta (8) sekä asiakkaan elinympäristön korostaminen lääkärintilanteiden sijaan (1).

Harkintateoissa asiakkaan asemaa vahvistaa hänen tunnistamisensa harkintaan osallisena toimijana asiakasprosessin kaikissa vaiheissa. Aineistossa asiakasosallisuuden tulkittiin korostuvan palvelun hakemisen ensivaiheessa, mutta yleensä asiakkaat kokivat osallisuuden jatkuvan myös arvioitaessa heidän palvelutarvettaan sekä tehtäessä suunnitelmaa myönnettävistä palveluista ja niiden järjestämisestä (2). Paikoin asiakkaiden osallisuus harkintaan näkyi myös työntekijöiden kirjaamassa dokumentaatiossa (5, 7, 8). Digitalisaatio vahvistaa asiakkaan harkintaosallisuutta, jos asiakkaan toimijuus mahdollistaa sähköisen asioinnin hyödyntämisen (6, 9) ja kun sitä saattoi toteuttaa omatahtoisesti (10). Erityisesti osa pitkäaikaisista asiakkaista osaa toimia palvelujärjestelmässä suvereenisti erilaisia toimintatapoja hyödyntäen (5, 9).

Heikkoutena harkinnan esteet ja harkinnan potentiaalin niukka hyödyntäminen

Vammaissosiaalityön harkintatilan heikkouden lähteiksi tunnistimme uusliberalistiseen talouspolitiikkaan, uuteen julkisjohtamiseen ja managerialismiin liittyvät vaatimukset. Tämän ohella havaitsimme harkintatilaan heijastuvaa heikkoutta sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa.

Rakenteistunutta harkintatilaa vammaissosiaalityössä ahtaavat niukka talous, resurssipula ja standardisoidut toimintakäytännöt (esim. 5, 7, 8). Aliresursointi vaikuttaa työntekijöiden määrään, työkuormaan sekä käytävissä olevien palvelujen tarjontaan, ohjaa tasapäistäviin käytäntöihin, tuottaa kyseenalaisia kielteisiä päätöksiä, hidastaa palvelu- ja päätöksentekoprosesseja (2, 5), aiheuttaa väliinpuotoamia palvelujärjestelmässä (11) ja sivuuttaa tilannekohtaista harkintaa. Edellä vahvuutena kuvattu vammaissosiaalityön oikeusperusta jää hyödyntämättä, jos esimerkiksi asiakkaan hallitsemia vuorovaihtus- tai kommunikaatiomenetelmiä ei hyödynnetä (2), neuroerityisten ihmisten tarpeisiin ei vastata (11), tilanteiden kulttuurisesti ja intersektionaalisesti muotoutuvat merkitykset jäävät tunnistamatta (10) tai omalla äidinkielellä ei voi asioida (3).

Harkintaa vaikeuttaa ja hajanaistaa vammaispalvelujen sektoroitunut organisoiminen erillisiin palveluprosesseihin esimerkiksi palveluittain. Kunkin palvelun hakeminen, hallinnointi ja myöntämisen kriteeristö ohjaavat harkintatekoja paikoin enemmän ja tiukemmin kuin asiakkaan yksilöllinen ja kokonaisvaltainen elämäntilanne ja palvelutarve (1, 2, 5). Pirstaleisuutta

vahvistavat myös kaavamaisuuteen pakottavat tietojärjestelmät (4) ja standardisoitu asiakastieto silloin, kun se edellyttää kirjattavaksi yksilölliselle palvelutarpeelle merkityksettömiä asioita ja jättää huomiotta olennaisia tilannetekijöitä (5, 6).

Lainsäädännön antamia mahdollisuuksia kaventavasti tulkitsevien paikallisten ohjeistusten ohella (1) harkintatilaa saattoivat rajoittaa myös ylemmät viranhaltijat toiminnallaan sekä sosiaalityön ulkopuolisiin asiantuntijoihin tukeutuminen. Asiakkaat kokivat, ettei sosiaalityöntekijöillä ole riittävää päätösvaltaa palveluista neuvottelemiseen (2). Palvelujen myöntämisluvan hakemisen esihenkilöiltä tulkittiin syrjäyttävän harkinnasta sekä asiakkaan että työntekijän (5). Tällöin sosiaalityöntekijän sitoutuminen harkinnan käyttämiseen asiakasta autettaessa hankaloituu (8) ja harkintatekojen tilannekohtainen perusteltavuus heikkenee (8). Sosiaalityön ulkopuolisten asiantuntijoiden lausunnot saattavat sivuttaa niin sosiaalityön asiantuntijuuden kuin asiakkaan harkintaosallisuuden (2). Esimerkiksi terveydenhuollon tulkinnoilla, joissa ympäristön ja yksilöllisten olosuhteiden huomiointi voi jäädä vähäiseksi, on perinteisesti ollut vahva asema vammaissosiaalityön ratkaisujen perusteluissa (1, 11).

Aiemmin vammaissosiaalityön harkinnan vahvuudeksi tulkitsemamme pitkät asiakkuudet eivät työntekijöiden vaihtuvuuden tähden välttämättä johda luottamuksen rakentumista tukeviin pitkiin asiakas-työntekijä -suhteisiin, mikä heikentää suhteen hyödyntämistä harkinnan resurssina (2). Tällöin asiakkaan osallisuus kääntyykin asiakkaan vastuuttamiseksi esimerkiksi hakeu-

duttuessa uuteen palvelumuotoon tai turvattaessa palvelun jatkuvuutta (5, 8), ja pitkäaikaisen asiakkaan suvereeni toiminta viittaa ennemmin toiminnan rutinoitumiseen kuin todellisten valintojen tekemiseen (5).

Asiakastyön näkökulmasta vammaissosiaalityön harkintatekojen heikkoudet liittyvät työntekijöiden puutteelliseen paneutumiseen, harkinnan hyödyntämättä jättämiseen sekä asiakkaiden osallisuuden sivuuttamiseen. Asiakkaat kuvasivat työntekijöillä olevan riittämättömästi aikaa keskustella heidän kanssaan tai perehtyä tilanteeseen. Asiakkaat saivat liian vähän tietoa osallistukseen harkintaan tai tehdäkseen valintoja, eivät tunnistanee hallinnollista kieltä tai osanneet toimia hallinnon vaatimalla tavalla (2, 3, 6, 8). Asiakkaat kyseenalaistivat palvelutarpeen arvioinnin ja dokumentoinnin kattavuutta, työntekijän tietämystä ja päätösten perusteluja (2, 8). Digitaalisesti taitavimpien asiakkaiden harkintaan osallistumista rajoitti puolestaan sähköisten järjestelmien huono käytettävyys (9).

Paradoksaalisesti sekä palvelukäytäntöjen eriytyminen että niiden yhdenmukaistaminen vaarantavat harkintaan kytkeytyvän tavoitteen yhdenvertaisesta kansalaisuudesta. Käytäntöjen yhdenmukaistaminen rajaa harkintatilaa ja heikentää vammaissosiaalityön harkintapotentialin hyödyntämistä. Toisaalta käytäntöjen eriytyminen tuottaa harkintatekoihin perusteetontakin vaihtelua ja jättää asiakkaiden harkintaosallisuuden sattumanvaraisesti hyödynnettyksi.

Mahdollisuutena toiminnan perustaminen kattavaan ammatilliseen ja jaettuun harkintaan

Harkintatilan löytymisen sekä harkintatekojen vahvistumisen mahdollisuus liitettiin aineistossa meneillään olevien muutosprosessien hyödyntämiseen. Uudistuvan vammaislainsäädännön odotettiin vähentävän harkintakäytäntöihin sattumanvaraistakin vaihtelua tuottavaa lainsäädännön tulkinnanvaraisuutta ja selkeyttävän eri lakien yhteensovittamista, ja muuttuvien palvelurakenteiden toivottiin olevan jatkossa riittävästi resursoituja, jotta vaikuttava ja tulokellinen harkinta mahdollistuu (2). Digitaalisten välineiden tulkittiin voivan lisätä vuorovaikutusmahdollisuuksia työntekijöiden, asiakkaiden ja palvelujärjestelmän välillä sekä tekevän toiminnasta läpinäkyvämpää. Esteettömästi toimivan sähköisen asioinnin ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen yhdistämisen odotettiin lisäävän asiakkaiden osallisuutta. (4, 9.)

Mahdollisuudeksi vammaissosiaalityön harkinnan rakenteistumiselle nähtiin sosiaalityön ammatillisen teoria- ja tietopohjan ja eettisen osaamisen nykyistä tietoisempi hyödyntäminen sekä todellinen mahdollisuus soveltaa lainsäädäntöä vaihteleviin tilanteisiin ja hyödyntää muiden asiantuntijoiden osaamista ja byrokraattishallinnollista tietoa (1, 2, 3). Myös harkintaa toteuttaessaan sosiaalityön tieto- ja teoriapohja tarkastelee vammaisuutta yhteiskunnallisena, sosiaalisena ja kokemuksellisenä ilmiönä (esim. 4), sosiaalityön eettinen osaaminen korostaa ihmisen tunnistamista diagnoosin takaa (11) ja byrokraattishallinnollinen harkinta merkitsee taitoa sovittaa yhteen etuuksia ja palveluja

huomioiden asiakkaan oikeudet, olemassa olevat palvelumahdollisuudet ja järjestämisvastuun (1).

Asiakastyön käytäntöjen näkökulmasta vammaissosiaalityön harkinnan mahdollisuuksina tunnistimme asiakaslähteisyyteen panostamisen ja harkinnan jakamisen. Jaettu harkinta vahvistaa harkintatekoja asiakassuhteissa esimerkiksi jaettuna päätöksentekona (12). Työntekijöiden ja asiakkaiden asiantuntemuksen hyödyntämisen jo palvelujen suunnitteluvaiheessa tulkittiin edesauttavan jaetun harkinnan juurtumista rakenteisiin (2). Jaettu harkinta edellyttää kuitenkin lisää dialogista neuvottelemista, suunnittelua ja päätöksentekoa asiakkaiden kanssa (1, 2, 6, 12). Harkintatekoina tämä tarkoittaa muun muassa toimintatapojen sovittamista asiakkaan tilanteeseen, yhdessä tekemistä sekä työntekijöiden valmiutta työstää myös itselleen vieraita asioita (2; myös 3, 8, 10). Etenkin monet suveenisti järjestelmässä toimivat asiakkaat halusivat osallistua asiansa käsittelyyn sen kaikissa vaiheissa (2, 5). Toisaalta aivan yhtä tärkeäksi todettiin sen tunnistaminen, milloin asiakkaan osallistuminen on kohtuuton vaatimus (2). Jaettuna harkintatilojen ja -tekojen tilannekohtaisuus tulee niin työntekijöille kuin asikkaillekin tunnistettavammaksi.

Asiakaslähteisyyden nähtiin paranevan, mikäli palvelujärjestelmä rakentuu luottamukselle sosiaalityön osaamiseen ja harkintaan, myös päätöksentekijänä (8). Tämän katsottiin edellyttävän palvelurakenteisiin sisältyvän hallinnollisen säätelyn ja kontrollin vähentämistä (2, 6). Luottamukselle rakentuvan palvelujen johtamisen ja organisoinnin tulkittiin varmistavan sen, että toiminn-

tatapojen on mahdollista joustaa tilan-nekohtaisesti (5) ja että asiakastyön on mahdollista olla harkittua, perusteltua, yhdenvertaista, oikea-aikaista, myös asiakaskirjauksiin dokumentoidusti (8). Tällöin harkintateot todentaisivat erilaisuutta kunnioittavaa yhdenvertaisuutta, olisivat ihmisten kesken oikeudenmukaisia ja tarjoaisivat muun muassa kulttuurisesti turvallisia palveluja (3). Huomionarvoista on, että vammaissosiaalityön korostettiin olevan parhaimmillaan toimintatavoiltaan jo nyt asiakas-, tilanne- ja palvelukohtaisesti joustavaa (5, 7), mikä osaltaan kuvaa mahdollisuutta käyttää harkintatila harkintatekoihin päädyttäessä.

Uhkana harkinnan aseman ja laadun kyseenalaistuminen ja luottamuksen rapautuminen harkintakäytäntöihin

Aineistosta ilmeni, ettei edellä vammaissosiaalityön harkinnan vahvuuksina kuvattuja kiinnekohtia hyödynnetä täysimääräisesti. Myös edellä harkinnan mahdollisuuksina kuvatut rakenteistuneet tekijät ja muutosprosessit voivat muovautua uhkaksi harkintatilalle, mikäli ne eivät tue sosiaalityön ammatillisen osaamisen, teoria- ja tietopohjan sekä eettisyyden hyödyntämistä harkintateoissa. Mahdollisuudet jäävät hyödyntämättä ja muuttuvat uhkiksi, mikäli julkilausutut vammaispoliittiset ja lainsäädännölläkin tuetut tavoitteet erkanevat käytännöistä, esimerkiksi uudistettaessa lainsäädäntöä tai ohjeistettaessa sen soveltamista ei-asiakaslähtöisesti, ahtaasti tai yksioikoisesti. Kaavamaisesti toteutettuna myös digitalisaatio voi sulkea osan asiakkaita yhteiskunnan ja palvelujen ulkopuolelle ja heikentää sosiaalityön ammatillisen osaamisen hyödyntämistä. (2, 4, 6, 9.)

Uhkakuvassa aiemmin käsitellyt heikkoudet, kuten paisunut byrokraatia ja vähäiset resurssit vakiinnuttavat asemaansa ammatillisen ja asiakaslähtöisen harkintatilan rajoittajina (esim. 2, 5) ja voimistavat sosiaalityön harkintaosaamisen kehittymisen haasteita (esim. 1, 8) sekä työntekijöiden vaihtuvuutta ja tyytymättömyyttä toteutuvaan vammaissosiaalityöhön. Asiakasprosessien ruuhkautuminen, asiakkaiden tilanteisiin perehtymisen kapea-alaisuus tai pintapuolisuus sekä ratkaisujen ja päätösten viipyminen heikentäisivät paitsi vammaissosiaalityön laatua ja toiminnan vaikuttavuutta myös vammaisen henkilön oikeuksien toteutumista, oikeusturvaa ja osallisuutta (2, 5, 9). Vammaisen henkilön jääminen ilman tarvitsemiaan palveluja vaikeuttaa hänen elämäntilannettaan konkreettisesti ja luo painetta muutoksenhakuun (2). Samalla työntekijän vaikeus huomioida vammaisen henkilön elämäntilanteen kokonaisuus, toimia tilanteen mukaan joustavasti ja eettisesti kestävästi uhkaa sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän toteuttamista (4).

Vammaissosiaalityön harkintaa koskeva uhkakuva kiteytyy sosiaalityön aseman ja arvostuksen puutteeseen, joka toteutuessaan heijastuu sekä sosiaalityöntekijän ammatillisuuteen että asiakkaan tarpeisiin vastaamiseen. Jos yhteiskuntaan ja palvelujärjestelmään ei sisälly rakenteistunutta luottamusta sosiaalityön ammatilliseen harkintaan ja asiakkaan osallisuuteen sen osana, harkintatila kapenee, mahdollisuudet myönteisiin harkintatekoihin harvinaistuvat ja harkintaosaaminen heikkenee. Harkinnan käytön liiallinen rajoittaminen horjuttaa työntekijöiden ja asiakkaiden luottamusta sosiaalityön, vammaispal-

velujen ja koko palvelujärjestelmän mahdollisuuteen toteuttaa vammaisten henkilöiden oikeuksia ja osallisuutta, millä olisi myös laajempia yhteiskunnallisia seurauksia.

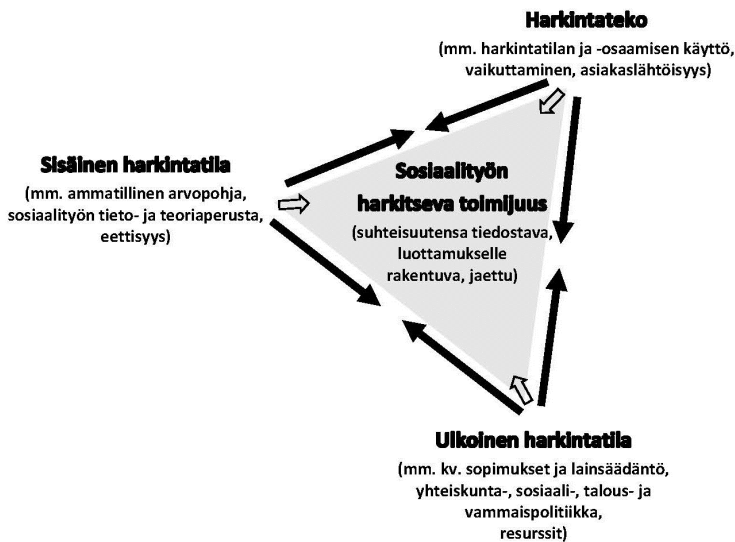
TULEVAISUUSKUVA: VAMMAISSOSIAALITYÖN HARKITSEVA TOIMIJUUS

Pyrimme seuraavaksi luomaan käsitteellisesti jäsenyneen synteesin harkinnan rakentumisesta vammaissosiaalityön suhteisena toimijuutena (Burkitt 2016), harkintatekoina harkintatiloissa (Molander 2016; Murphy 2019; 2021). Emme kuitenkaan oletta, että tulkitamme on aukoton tai ehdottoman ”oikea”. Sosiaalityön harkinta rakentuu uudistuvien yhteiskunnallisten tekijöiden ja muutosprosessien kontekstissa, jolloin vaihtoehtoiset tulkinnot ovat toivottavia.

Synteesimme kokoavan käsitteen nimeämme *vammaissosiaalityön harkitsevaksi toimijuudeksi*. Valintamme tarkastella harkintaa suhteisena toimijuutena korostaa toimijuutta rakentavien harkintatilojen ja harkintatekojen keskinäistä riippuvuutta. Tarkastelussamme liitimme harkintatilat harkinnan rakenteistuvaan ulottuvuuteen. Harkintatilat viitoittavat ja niillä viitoitetaan harkitsevassa toimijuudessa todentuvien harkintatekojen valituksi tulemistä. Toisaalta edellä havaitsimme harkintatilojen ja harkintatekojen vahvuuksien ja heikkouksien sekä niiden tulevaisuuden mahdollisuuksien ja uhkien li-

ittyvän toisiinsa tiiviissä keskinäisessä vuorovaikutuksessa.

Vammaissosiaalityön harkitseva toimijuus (ks. kuvio 1) tunnistaakin harkintatilojen rajat liukuviksi ja uudelleenmäärittelyille alttiiksi, harkintaa rajaavat tekijät keskenään risteäviksi, jopa risti-riitaisiksi, sekä sen, että harkintatiloista voidaan esittää eriytyviä tulkintoja. Osa harkintatilojen rakentajista, kuten politiikka ja talous, vaikuttavat sosiaalityön harkintaan laajemmista yhteiskunnallisista yhteyksistä käsin, ja osa sosiaalityön professiosta käsin, sen tietoperustasta ja eettisyydestä kummuten. Harkintateot rakentuvat harkintaosaamiselle, harkintatilojen hyödyntämiselle ja niihin vaikuttamiselle. Harkitseva toimijuus on toiminnallista ja muotoutuu sosiaalityön ulkoisille ja sisäisille harkintatiloille annettujen tulkintojen kohtaannoissa, joissa vankankin aseman saaneita toimintakäytäntöjä voidaan sekä ylläpitää ja uusintaa että sivuuttaa ja vaihtaa (ks. Giddens 1984) ja näin harkintateoin vaikuttaa sisäisten ja ulkoisten harkintatilojen rakenteistumiseen. Harkintatilojen ja niiden saamien tulkintojen sekä harkintatekojen valikoituminen ja muuntuminen kuroutuvat ja solmiutuvat toisiinsa. Sosiaalityön harkitseva toimijuus on solmukohta, jossa sosiaalityön ulkoiset ja sisäiset tilat sekä harkintateot risteävät asettuen yhtäaikaanseen punnintaan. (Ks. kuvio 1.)

Kuvio 1. Vammaissosiaalityön harkitseva toimijuus

Vammaissosiaalityön ulkoisten ja sisäisten harkintatilojen välillä havaitsimme jännitteisyyttä. Sosiaalityöntekijän tiedostama professionaalinen harkintatila voi poiketa sosiaalityötä ohjeistavien ja hallinnoivien instituutioiden ja organisaatioiden tunnistamasta. Tuloksissamme on havaittavissa yhtäältä harkinnan profioperustaista hyödyntämistä harkintateoissa ja kiintopisteitä ja mahdollisuuksia harkintatilan avartamiseen sekä toisaalta sosiaalityön professionaalisen harkinnan alikäyttöä ja harkintatilan monitahoista kaventamista. Vammaissosiaalityön harkintatila vaikuttaa laajalta, jos sitä tulkitsee kansainvälisten sopimusten, ohjaavan lainsäädännön, vammaispolitiikan ja sosiaalityön ydintehtävän lähtökohdista. Se kuitenkin kapenee käytäntöjä lähestyttäessä, kun yhteiskuntapolitiikka implementoituu talouspolitiikaksi ja resurssikapeikoksi

ja lakia suppeasti soveltavat ohjeistukset suuntaavat toimijuutta.

Tulostemme valossa vammaissosiaalityössä tavoiteltavana voidaan pitää vankkaan ammatilliseettiseen osaamiseen pohjautuvaa sosiaalityön harkitsevaa toimijuutta, joka pyrkii tiedostamaan erilaisten harkintatilojen olemassaolon, moninaisuuden ja niiden keskenään ristiriitaisenkin ohjaavuuden suhteessa harkintatekoihin. Toisaalta sosiaalityön harkitseva toimijuus muotoutuu minimalistiseksi, ellei se nauti luottamusta, perustu luottamukseen ja erityisesti ellei se toteudu jaettuna harkintana.

Vammaissosiaalityön harkitseva toimijuus kumpuaa jaetusta harkinnasta, joka on nähdäksemme olennainen osa sosiaalityön asiakaskohtaiseen työhön viime vuosina liitetyn jaetun toimijuuden ideaa (ks. Hokkanen 2012).

Yhdistämme tulkinassamme jaetun toimijuuden ideaan rakenteellisen sosiaalityön perusajatuksen (harkintatiloihin) vaikuttamisesta, kuten suhteinen toimijuus edellyttää. Näin ollen jaettu harkinta paikantuu sekä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteisiin että sosiaalityön (& asiakkaiden) ja rakenteiden suhteisiin. Samansuuntaisesti kansainvälisessä tutkimuksessa on tuotu esille, että harkinnan käyttö vammaisia ihmisiä koskevissa palveluissa on ollut ylikorostuneen yksilökeskeistä ja on tarve aiempaa vahvempaan vaikuttamiseen rakenteellisten esteiden tunnistamiseksi ja poistamiseksi (Symonds ym. 2018).

Sosiaalityön harkitsevassa toimijuudessa korostuu se, että harkintatilojen rajavuudesta ja ohjaavuudesta huolimatta harkintatekoja ei tule tulkita eivätkä ne saisi muodostua ennalta määräytyiksi (myös Evans 2013). Vammaissosiaalityössä oikeudenmukaisia ja asiakaslähtöisiä harkintakäytäntöjä voidaan rakentaa yhtäällä tiiviissä yhteydessä vammaisten henkilöiden elämään ja jaetussa toimijuudessa heidän kanssaan, toisaalta tiedostamalla aiempaakin vahvemmin sosiaalityön oma tietoteoreettinen ja eettinen ydintehtävä sekä kolmanneksi linkittymällä vammaisten henkilöiden oikeuksia turvaaviin rakenteisiin. Toisaalta sosiaalityön ammatillinen harkinta ei ole myöskään mielivaltaista. Sosiaalityön harkitseva toimijuus tunnistaa ja punnitsee, missä tilanteissa ja konteksteissa, miten ja millaista harkintaa kulloinkin käytetään (myös Hardy 2016).

Harkitsevan toimijuuden suhteisuus paljastaa, että vuorovaikutuksen ohentamisen sijaan sen tiivistäminen ja

moninaistaminen lienee realistisin kehitystie, jolla voidaan saavuttaa vammaisten oikeuksien sopimuksen (SopS 27/2016) mukainen aito osallisuus ja yhdenvertaisuus sekä vammaissosiaalityön professioperustaisuuden kattava hyödyntäminen sovellettuna vammaisten henkilöiden erityisiin ja yksilöllisiin tilanteisiin.

Vammaissosiaalityön asiakastyössä on tehtävä toisensa poissulkevia valintoja ja päätöksiä, jotka vaikuttavat suoraan vammaisen henkilön elämään ja oikeuksien toteutumiseen. Harkitsevan toimijuuden realisoituminen harkintateoissa riippuu siitä, millaisten rakenteistuvien harkintatilojen risteyksissä toimijuus kulloinkin todentuu sekä toisaalta, millaista toimijuus on suhteessa harkintatiloihin. Tulkinassamme on siten kyse paitsi sosiaalityön harkitsevan toimijuuden rakentumisen ja rakenteistumisen tarkastelusta, myös sen tulevaisuuteen suuntaavasta *rakentamisesta ja rakenteistamisesta* hyödyntäen tietoisesti vammaissosiaalityön harkitsevan toimijuuden havaittuja vahvuuksia, karsien tunnistettuja heikkouksia sekä pyrkien vaikuttamaan tulevaan niin, että ennakoituja uhkia vältettäisiin ja mahdollisuudet saisivat tilaa. Esimerkiksi meneillään oleva vammaispalvelulainsäädännön sekä sosiaali- ja terveystieteiden organisoimisen uudistamisen yhtäaikaisuus luo yhtäältä uhkan havaitun harkintatilatulkintojen eriyttämisen syvenemiselle, mutta toisaalta mahdollisuuden vammaisten oikeuksien sopimusta implementoivalle vammaissosiaalityölle, vammaispolitiikalle ja -palveluille.

VIITE

1 Numeroinnilla 1–12 viitataan aineiston julkaisuihin (ks. taulukko 1)

KIRJALLISUUS

- Aguirre, Regina TP & Bolton, Kristin Whitehill (2013) Qualitative interpretative meta-synthesis in social work: Uncharted territory. *Journal of Social Work* 14 (3), 279–294. <https://doi.org/10.1177/1468017313476797>
- Autio, Anu & Niemelä, Markku (2017) Vammaisuus ja sosiaalityö. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Läheteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Tallinna: Tietosanoma, 273–289.
- Bandura, Albert (2006) Towards a psychology of human agency. *Perspectives of Psychological Science* 2 (1), 164–180. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00011.x>
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2014) Regulaatiivista vai liberaatiivista? Kuntien sosiaalityöntekijöiden harkintavaltaan liittyvät asenteet Suomessa ja Ruotsissa. Teoksessa Laura Kallioma-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) *Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 182–202.
- Burkitt, Ian (2016) Relational agency: Relational sociology, agency and interaction. *European Journal of Social Theory* 19 (3), 322–339. <https://doi.org/10.1177/1368431015591426>
- Ellis, Kathryn (2011) Street level bureaucracy revisited: The changing face of frontline discretion in adult social care in England. *Social Policy & Administration* 45 (3), 221–244. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2011.00766.x>
- Ellis, Kathryn (2014) Professional discretion and adult social work. Exploring its nature and scope on the front line of personalization. *British Journal of Social Work* 44 (8), 2272–2289. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct076>
- Eubanks, Virginia (2018) Automating inequality. How high-tech tools profile, police, and punish the poor. New York: St Martin's Press.
- Evans, Tony (2010) Professional discretion in welfare services. Taylor & Francis.
- Evans, Tony (2013) Organisational rules and discretion in adult social work. *British Journal of Social Work* 43 (4), 739–748. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs008>
- Evans, Tony & Hardy, Mark (2017) The ethics of practical reasoning—exploring the terrain. *European Journal of Social Work* 20 (6), 947–957. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1278524>
- Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Graneheim, Ulla & Lindgren, Britt-Marie & Lundman, Berit (2018) Methodological challenges in qualitative content analysis. *Nurse Education Today* 56, 29–34. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.002>
- Hardy, Mark (2016) Discretion in the history and development of social work. Teoksessa Tony Evans & Frank Keating (toim.) *Policy and social work practice*. London: Sage, 11–30. <https://doi.org/10.4135/9781473920880.n2>
- Harrikari, Timo & Romakkaniemi, Marjo & Tiitinen, Laura & Ovaskainen, Sanna (2021) Pandemic and social work: Exploring Finnish social workers' experiences through a SWOT-analysis. *British Journal of Social Work* 51, 1644–1662. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab052>
- HE 191/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaispalvelulaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_191+2022.aspx Luettu 29.11.2022.
- Helms, Marilyn M. & Nixon, Judy (2010) Exploring SWOT -analysis – where are we now? A review of academic research from the last decade. *Journal of strategy and management* 3 (3). <https://doi.org/10.1108/17554251011064837>
- Herber, Oliver Rudolf & Barroso, Julie (2020) Lessons learned from applying Sandelowski and Barroso's approach for synthesising qualitative research. *Qualitative Research* 20 (4), 414–431.
- Hokkanen, Liisa (2012) Interpreting a client satisfaction survey on shared agency in plan-based practice at the welfare office. *Nordic Social Work Research* 2 (2), 119–135.

- Hokkanen, Liisa (2014) Autetuksi tuleminen: valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 145. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- IFSW & IASSW (2014) Global definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Luettu 15.3.2023.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. *Janus* 17 (4), 296–312.
- Juhila, Kirsi & Ranta, Johanna & Raitakari, Suvi & Banks, Sarah (2020) Relational autonomy and service choices in social worker-client conversations in an outpatient clinic for people using drugs. *British Journal of Social Work* 51 (3), 1–17. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa011>
- Kalajoki, Elina (2019) Asiakkaan harkinta vammaissosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Major, Clare Howell & Savin-Baden, Maggi (2011) Integration of qualitative evidence: Towards construction of academic knowledge in social science and professional fields. *Qualitative Research* 11 (6), 634–663. <https://doi.org/10.1177/1468794111413367>
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tamperensis* 1252. Tampere: Tampere University Press.
- Miettinen, Sonja (2020) Sebastianin tahtoa tulkitsemassa. Syvästi kehitysvammaisen sosiaalihuollon asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa omaan arkeensa. *Janus* 29 (4), 349–365. <https://doi.org/10.30668/janus.98176>
- Mikkonen, Enni & Laitinen, Merja & Gupta, Anna & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna (2020) Cross-national insights into social workers' multi-dimensional moral agency when working with child abuse and neglect. *Qualitative Social Work* 20 (3), 832–850. <https://doi.org/10.1177/1473325020902820>
- Molander, Anders (2016) Discretion in the welfare state. *Social rights and professional judgement*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315450483>
- Molander, Anders & Grimen, Harald & Ericksen, Erik Odvar (2012) Professional discretion and accountability in the welfare state. *Journal of Applied Psychology* 29 (3), 214–230. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.2012.00564.x>
- Murphy, Ciaràn (2019) To what extent are frontline statutory social workers employing their discretion in the post-Munro review world of child protection? Doctoral thesis. Manchester: Manchester Metropolitan University.
- Murphy, Ciaràn (2021) A more child-centred system? Child protection social workers' willingness to employ discretion. *British Journal of Social Work* 51 (6), 2155–2172. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab118>
- O' Sullivan, Terence (2011) *Decision making in social work*. Second edition. London: Red Globe Press.
- Ponnert, Lisa & Svensson, Kerstin (2015) Standardisation – the end of professional discretion? *European Journal of Social Work* 19 (3–4), 586–599. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1074551>
- Pozzoli, Francesca (2022) Personalisation in disability policy and practice: An analysis through the lenses of professional actors. *Journal of Social Work Practice* 26 (4), 401–413. <https://doi.org/10.1080/02650533.2022.2119948>
- Richmond, Mary E. (1917) *Social diagnosis*. Russel Sage Foundation.
- Rutter, Lynne & Brown, Keith (2020) *Critical thinking and professional judgement for social work*. London: Sage.
- Sirviö, Heidi & Romakkaniemi, Marjo & Lindh, Jari & Laitinen, Merja (2015) Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus* 23 (3), 247–264.
- SopS 27/2016. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997) Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) *Semiootisen sosiologian näkökulmia*. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus, 72–95.
- Symonds, Jon & Williams, Val & Miles, Caroline & Steel, Mike & Porter, Sue (2018) The social care practitioners as assessor: People, relationships and professional judgement. *British Journal of Social Work* 48 (7), 1910–1928. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx154>
- Tarvainen, Merja (2017) *Palveluiden ydin-*

- oletukset ja muuttuva asiakkuuskäsitys. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino, 38–57.
- Taylor, Brian J. (2012) Models for professional judgement in social work. *European Journal of Social Work* 15 (4), 546–562. <https://doi.org/10.1080/13691457.2012.702310>
- Taylor, Jan & Kelly, Josie (2006) Professionals, discretion and public sector reform in the UK: re-visiting Lipsky. *International Journal of Public Sector Management* 19 (7), 629–642. <https://doi.org/10.1108/09513550610704662>
- TENK (2019) The ethical principles of research with human participants and ethical review in the human sciences in Finland: Finnish national board on research integrity TENK guidelines 2019 (Finnish National Board on Research Integrity TENK publications 3/2019). https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ethical_review_in_human_sciences_2020.pdf
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Tammi, Helsinki.
- Virrankari, Lotta & Isola, Anna-Maria (2021) Miten käy mahdollisuuksille köyhyydessä? *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (3), 287–296.
- Walsh, Denis & Downe, Soo (2005) Meta-synthesis method for qualitative research: A literature review. *Journal of Advanced Nursing* 50 (2), 204–211. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x>
- Weckström, Jonna (2011) Yhteistä päätöksentekoa? Asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja harkinnasta vammaispalvelujen järjestämisessä. Ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Helsingin yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=7b197bef-d503-4a5f-b362-dc4780b85255> Luettu 11.11.2022.
- Westhues, Anne & Lafrance, Jean & Schmidt, Glen (2001) A SWOT analysis of social work education. *Social Work Education* 20 (1). <https://doi.org/10.1080/02615470020028364>

ENGLISH SUMMARY

Mari Kivistö & Liisa Hokkanen: Discretionary agency in social work with persons with disabilities. Metasynthesis on construction of discretion

The reform of the Act on Disability Services and the transfer of service responsibilities from municipalities to wellbeing counties will affect to social work with persons with disabilities. This study examines discretion in the changing social work with persons with disabilities. Discretion is understood as relational form of agency. The study focuses on discretion spaces and discretion acts and the relationships between them. The study was conducted as a two-phase qualitative interpretive metasynthesis. The data consisted of research publications ($n = 12$) from one project on social work with persons with disabilities. First, in the analysis, the strengths, weaknesses, opportunities and threats related to discretion spaces and discretion acts in social work with persons with disabilities were itemized, allowing mutual interactions to be identified. Subsequently, in the synthesis, an interpretation was made of the discretionary agency in social work with persons with disabilities, which is constructed in the relationships between the discretion spaces that guide social work, both from the outside and inside, and the connected discretion acts, as well as in relation to social work agency. Social work discretionary agency understands the relational nature of discretion and it is shared in the relationships between social workers and clients as well as in the relationships between social work, clients and structures.